

ATATÜRK'ÜN ONUNCU YIL SÖYLEVİNİN FELSEFİ ÖNEMİ

Uluğ NUTKU*

Onuncu yıl söylevi ulusal kurtuluş savaşının beş yılı ile Cumhuriyetin ilk on yılının, okunması altı dakika kadar süren bir buçuk sayfalık öz anlatımıdır. Atatürk'ün kendi sesinden tam olarak dinleyebildiğimiz tek konuşmasıdır. 29 Ekim 1933'de Ankara'da yapılan törende verdiği bu söylevin metnini kendi eliyle yazmıştır; ulusal bayrama birkaç gün kala en yakın çalışma arkadaşlarına okumuş ve onların fikirlerini sormuştur.

Söylevin dikkatimizi çeken ilk özellikleri ulusa duyduğu güven; bu güvenin verdiği, amaçları gerçekleştirme yolunda kararlılık; gelecek için öneriler ve sağlam temelli beklentilerdir. 'Nutuk' ile karşılaştırılırsa, elbette çok kısadır. Diğer söylev ve demeçlerine göre de kısadır; ama bu konuşmanın önemi yalnızca bir kutlama olması değil, daha çok bir anlamlandırma, başarıların ve başarılması gerekenlerin yönüne işaret etmesidir. Bu söylevde geçmişin değerlendirilmesini; o günkü durumun, ulaşılan toplumsal düzeyin tasvirini ve geleceğe aydınlık bakışın ışıklarını görüyoruz. Her dinleyişimizde aynı heyecanla dinlediğimiz söylev, bizi yeniden düşündürüyor da. Daima bir sorumluluk sorusu gelir: Biz şimdi ne yapıyoruz? Kendimize dönük bu soruya, yaptıklarımızı ve yapmadıklarımızı tartarak dürüst cevap vermek zorundayız. Toplumun her bireyi, devletin her yurttaşı bu soruya önce kendi etkinlik alanıyla, kendi başarılarıyla sınırlı cevap vermelidir. Bunu içtenlikle yaparsa, başkalarından hesap sorma hakkı olur. Özeleştirisi herkesin sorumluluğu, eleştiri herkesin hakkıdır. Bunun toplu sonucu, Cumhuriyetin kurucularının kararlılığını, ilkelerinin bütünlüğünü yeterince taşıyıp taşımadığımızı, sürdürüp sürdürmediğimizi gösterecektir. Böylece, seksen üç yılda neyin geliştirici, neyin köstekleyici yönde değiştirilmiş olduğunu anlarız. Cumhuriyet değerlerinin bilincinde olmanın önkoşulu budur; çünkü, her bilgide olduğu gibi, doğruyu yanlıştan ayırt etmenin ölçütü budur. Bu bilinç durumu bize tarihselliğimizi duyurur. Geçmişini şimdide benimsemek ve geleceği hazırlamak, doğru tarih bilincinden geçiyor. Bu durum, tarihi sadece bilmek değil, yoğurmaktır, geleceği biçimlendirmektir. Atatürk'ün ulusa ve ulusun geleceği olan gençliğe duyduğu güveni biz de kendimize duyuyorsak, yürüdüğümüz yolda zaman zaman duraksamalara, şaşımalara, hatta dönüşlere rağmen ilerlediğimizi söyleyebiliriz. İçten ve dıştan yabancı etkilerin neden olduğu kısmi kesintiler, belirleyici olmadı, toplumu yolundan saptırmadı. Bunun bizim için en yakın ve canlı örneği, öğretmenlerimizden aldığımız ve öğrencilerimize vermeye çalıştığımız eğitimidir. Her yeni kuşağın yetişmesini yirmi yıl olarak anlarsak, bireyin özgür düşünmesinde temelini bulan Cumhuriyetin eğitim idesi, dört

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi.

Uluğ NUTKU

kuşak boyunca sürmüştür. Diğer kurumlarda da kökleri zedeleyecek bir bozulma olmamıştır. Bu sağlam temel üzerinde yürüebiliyorsak, yürümeye ilk başlayanın güvenine layığız demektir. Kendimizi kasvetli durumda hissettiğimiz zamanlarda Nutuk'un ilk sayfalarına bakarak güveni tazeleyebiliriz. Şöyle diyor: "Ben 1919 senesi Mayıs içinde Samsun'a çıktığımda, elimde hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vücudumu dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu milli kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım."

Onuncu yıl söylevi üzerinde daha iyi düşünebilmek için, Atatürk'ün satırlarına daha yakından bakmaya çalışalım."Türk milleti" diye söze başlıyor. Böyle hitap edebilmek için, konuşanın karşısında bütün olarak bir ulusun durması gerekir. Kavram, mücadele yıllarında, mücadelenin milli olduğunun benimsenmesiyle zaten oluşmuştu. Başka deyişle, ulus-oluş kurtuluş savaşıyla birlikte kazanılmıştı. 'Türk milleti', birliğin niteliğini ifade eder ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonra konulmuş bir ad değildir. Vatani belirten 'Türkiye' adı da birleştiricidir. 'Türk' adı, tek bir *ethnos*'u, soyu çağırıştırır. Tarihimizde etnik kökenleri farklılık gösteren, dilleri de Türkiye Türkçesinden farklı ama aynı dil grubu içinde toplumlar ve kurdukları devletler çoktur. Türkiye'de, ağız, telaffuz, yöreye özgü kelimelerin farklarına rağmen, konuştuklarında birbirini anlamayacak iki kişi yoktur. Yurdun en doğusundaki ve en batısındaki iki insan karşılaştıklarında, aynı dil kurallarına göre ve büyük çoğunlukla aynı kelimelerle konuşurlar. Oysa Almanya'da Württemberg bölgesinden birisi ile Saksonya bölgesinden birisi, 'Hochdeutsch', yüksek Almanca denilen ortak yazı dilinde buluşmazlarsa, anlaşmaları zordur. Peynir: 'Kaese', Württembergli'nin diyalekti olan 'schwaebisch'de 'Kas', Saksonyalı'nın diyalekti olan 'saechsisch'de 'Ka' diye telaffuz edilir. Demek ki Türkiye topraklarında, bir ulusun en belirgin özelliği olan dil birliği zaten vardı, yani ulus vardı. Ulusun adının devletin adıyla özdeşleşmesi Cumhuriyetle birlikte olmuştur. Bu gerçek, ulusal kimlik sorununun bizim sorunumuz olmadığını gösterir.

Ulusallık, zengin çok-kültürlülüğü hem tarihsel geçmişimiz bakımından hem de yaşadığımız şimdi bakımından içerir. Söylevin son cümlesi olan "Ne mutlu Türküm diyene" bu bakımlardan anlaşılması gereken bir çağrıdır. Bu çağrıdan hiçbir ırkçı anlam türetilemez. Cumhuriyet kavramı içinden tarihe bakışta, bilinmeyen kökleri bilinebilir kılma çabası pek doğaldır ve pek önemlidir. Dil ve tarih kurumları bu nedenle kurulmuştur. Ama bu girişimlerle bir 'arı ırk' bulma ve bunun üzerine bir teori kurma olmamıştır. 'Güneş-dil teorisi' ni ırkçılığa yaklaştırmak temelsizdir. Ayrıca bu teorinin bilimsel dayanakları vardır ve daha işlenmelidir. Roma'nın kuruluşu M.Ö. 750 olarak tarihlendirilir. Bu tarihten önce o topraklardaki yerleşik halk Etrüskler idi. Dil köklerinin, fonemlerin incelenmesi Etrüskçe ile Türkçe arasında dil akrabalığı

Atatürk'ün Onuncu Yıl Söylevinin Felsefi Önemi

bağını kurmuştur. Türk kavramının antropolojik açıklanışında dil ve kültür bütünlükleri üzerinde durmak, araştırmayı olumlu yönde ilerleten tutumlardır.

Toplum hayatını devlet düzeninde öne çıkaran kavram 'yurttaş' dır. Yurttaş, soyu/kökene, yöresi, dili ve inancı ne olursa olsun, devletin, toplumun her bireyini ayrımsız, eşit haklar tanıyarak tanımladığı kavramdır. Atatürk, altıncı cümlesine "yurttaşlarım" hitabıyla başlıyor. Türk adını, antropolojik anlamından daha geniş, hukuksal bir anlama taşıyor. Bu hukuksal anlam kazanılmadıkça, yurttaş kavramı uygarlık kavramına yaklaştırılamazdı. Uygur toplumun ön koşulu, yurttaş bireylerden oluşmasıdır. Yurttaş birey, yurttaş kişiyi, insanlık bilincine sahip kişiyi en üst basamağa çıkarır. Kişi, zaman-mekani, geçmişi yurdu ne olursa olsun, çağının kargaşası, ayrımcılıkları, savaşları içinden bir başkasına "yurtta sulh cihanda sulh" çağrısında bulunmaktadır. Bu çağrının anlamının yurttaşlık bilincinden geçtiğini düşünen Atatürk bir yurttaşlık bilgisi kitabı yazdı.

Onuncu yıl söylevinin verdiği dersler içinde insanlık bilincimizin ufkunun genişletilmesi ayrı bir yer tutar ve 'Atatürk'ün İnsanlık İdeali' başlığı altında incelenmelidir. İlerleme amacımız insanlık yoludur ve bizi (7. paragraf, 25. cümle) "Bütün beşeriyete hakiki huzurun temini yolunda, kendine düşen medeni vazifeyi yapmakta muvaffak kılacaktır." Onun insanlık ideali, Başkumandanlık Meydan Muharebesinin zaferle sonuçlanmasından sonra ölümlerle dolu muharebe alanına bakarken dudaklarından dökülen, galibimağlubu ayırt etmeyen şu sorusundadır: "Bütün bunlara ne gerek vardı?" (Ruşen Eşref Ünaydın'ın, çocukluğumda okuduğum *Atatürk'den Hatıralar* kitabından).

Yedinci cümlesi şudur: " Az zamanda çok ve büyük işler yaptık." Bu söz, Cumhuriyetin en fedakar o ilk kuşağını yeniden düşünmemizi gerektiriyor. Sonraki cümlede, işlerin sağlam temelli olmasını, birbirini tamamlayan üç öğede görüyor: "Bu işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir." Kısaca çözümlersek, (1) Kahramanlık, çünkü kazanılması olanaksız görünen bir savaş kazanılmıştır; (2) Yüksek Türk Kültürü, çünkü tarihsel kültür mirası başarı azmini yaratmış, bütünleştirmiş ve ulusun can damarı olmuştur; (3) Türkiye Cumhuriyeti, çünkü yeni devlet ve devrimler ulusça benimsenmiştir. Atatürk, "bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkarane yürümesine borçluyuz" diyor. Ulus ile orduyu ayrı tutmadığı vurgulanmalı, çünkü ordu ulusun ordusudur ve onun iradesine bağlıdır. Ulusal bilinç düzeyi korunabildikçe ve kuşaklara aktarılabilirdikçe, kurumlar arasında ayrıcalıklı konumlar olmaz, müdahaleci tutumlar olmaz. Bu nedenle Atatürk gençliğe sonsuz güven duyuyor ve öğretmenliği en yüce uğraş sayıyor. Gençliğe söylevinin ilk, orijinal metninde ve öğretmenler önünde

Uluğ NUTKU

konuşmalarında bu hususlar apaçıktır. Kendisinin asıl mesleğinin öğretmenlik olduğunu söylemiştir.

Başarılı bir devlet adamı için en büyük tehlike, kendi başarısından başının dönmesidir. Atatürk'ün başı hiç dönmedi. Zaferden sonra yayılmacı bir politika gütmeydi. Bütün isteği Cumhuriyet'i, halkı, ve onun devletini geliştirmekti. "Fakat", diyor, "yaptıklarımızı asla kafi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz." Bizler, Atatürk'ün sözlerini, vecizelerini sadece tekrarlamakla daha büyük işler yapamayız. Sadece adına sahip çıkmak onu donuklaştırır. Onu önce kendi tarihselliği içinde anlayalım ki, bağ kuralım, bizden beklediklerini anlayalım. Böylece kendi durumumuzu anlamış oluruz.

Atatürk'ün beklentilerini, ümitlerini dile getiren sonraki üç cümlesini düşünelim. (1) "Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız"; (2) "Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız"; (3) "Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız." Seviye kelimesi iki defa geçiyor. Birincisinde uygar ülkeler seviyesine çıkmak, ikincisinde çağdaş uygarlık seviyesinin "üstüne" çıkmak. İkincisi epeyi yorumlandı. Kimileri bunun sadece değişik bir ifade tarzı olduğunu, kimileri de ulusu teşvik için söylendiğini öne sürdü. Önce şu belirtilmeli: Atatürk kültür ve uygarlık kavramlarını zaman zaman eş anlamda ve birbirinin yerine kullanır; çünkü kültürü sadece genel, insana özgü bir ölçü olarak değil, daha çok, başarıların basamaklanması olarak anlar. Seviyenin yükselmesini ve en üst basamağa çıkmayı amaç olarak görüyor. Özellikle kültür söz konusu olduğunda "üstüne çıkmak" deyişi ile, elbette başka kültürlerle üstten bakmayı değil, onların başarılarının da sentezini yapacak bir görüşe ulaşmayı amaçlamaktadır. Kültür ve uygarlıkta yükselmenin stratejisi, milli mücadeledeki stratejisi gibidir: önce zayıfsın, alt basamaktasın, toparlanıyorsun; sonra güçleniyor ve düzeyi eşitliyorsun; en sonunda da uygarlığın mevcut düzeyini aşıyor ve başarının ürününü herkese sunuyorsun. "En" pekiştirmesi son amaca, ideale işaret eder.

Felsefi bakımdan merkezi önemde olan bir düşünceye geldik. Atatürk geçmişin eleştirisini ve on yılın başarısının geleceğe devredilmesinin ölçütünü bir cümlede topluyor: "Bizce zaman ölçüsü, geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir." Anahtar deyiş: gevşetici zihniyet. Bu tasvir, geleneksel dünya görüşüyle bir hesaplaşmaya giriştir. Nutuk'ta geride kalmışlık üzerine yer yer ve başka konularda rastlamadığımız bir esef ve üzüntüyle konuşur. Yalnız bizim değil, Arapların, İranlıların, Afganların ortak kaderi olmuş gevşek zihniyeti ve hareketsizleşmiş hayatı dile getirir. Bu konuda ayrıntılı bir çözümlemesi olmamakla birlikte duruma genel bakışı belirgindir. Atatürk dinin özünü hiçbir

Atatürk'ün Onuncu Yıl Söylevinin Felsefi Önemi

zaman eleştirisi konusu yapmadı. Tersine, inanç alanının, dindarlığın saf, temiz, bu nedenle kandırılıp sömürülmeye açık olduğunu, bunu önlemek için de, kendi kelimeleriyle "dinin yüce değerlerini" el üstünde tutmanın gereğini belirtir. Şöyle diyor: (Enver Ziya Karal'ın "*Atatürk'den Düşünceler*" kitabından aktarıyorum): " Kutsal ve Tanrı dünyasıyla ilgili itikat ve vicdanlarımızı, muğlak ve çabuk fikir değiştiren her türlü menfaat ve ihtiraslara sahne olan politika işlerinden ve politikanın organlarından bir an evvel ve kesinlikle kurtarmak, milletin dünyevi ve uhrevi saadetinin emrettiği bir zarurettir. Ancak bu suretle İslam dindarlığının yüksek fikirleri görülür."

Atatürk'ün olumsuzladığı tutum, dini çıkarıcı siyasetlerin peşine takmaktır. Dindar kişi kimseyi incitmez, ama din iktidar aracı yapılırsa, insanı insana kul eder, kulluk ticareti başlar. Oysa her insan kendisini bir yaradanın kulu olarak görmekte özgürdür. Atatürk'ün sorusu pratikti: gevşek zihniyetin üstesinden nasıl gelmeli? Önce bir itiraf (Nutuk'dan): " İtiraf mecburiyetindeyiz ki, bütün İslam aleminin cemiyeti içtimaiyyesinde hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, şarktan garba kadar İslam memleketleri düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların zincir-i esaretine geçmişti." Dinamik bir dünya görüşüne toplumca ulaşmak için pratik çözüm, köhnemiş hilafet kurumunu lağvetmekti. Bu yapılmadıkça diğer hukuksal ve eğitsel düzenlemeler yapılamazdı. "Sürat ve hareket mefhumu" sözlerini aralarsak, bununla zamanı değerlendirmenin kastedildiği kolayca anlaşılır. Emeğin boşa sarf edilmemesi için işleri doğru zamanlamak şarttır.

Yirmiüçüncü ve yirmidördüncü cümleler bilimle sanata dair: "Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir." Bilim meşalesi yolu aydınlatırken tarihsel niteliğimiz olan güzel sanatlar sevgisi, kişiliğimizi yüceltecektir. Atatürk sanatlara duyarlılığın önemini birçok konuşmasında vurgulamıştır. Bilim, nesneyi elde ve kafada çevirebilmek, tüm yönleriyle görebilmektir. Teorinin kök anlamı 'kapsayıcı bakıştır'. Bu bakış doğayı olduğu gibi bilmeye yönelir. Doğayı bilen insan, bütündeki yerini görür. Felsefi insan görüşünün bilimlere açık olması gerekiyor; bilincinin karşısındaki nesnel dünyayı anlamadan, insan kendisini anlayamaz.

Bilimsel kavrayış gücüne, sanat değerlerine duyarlılığa, felsefi insan görüşüne ulaşmak, ulusal amaçlardır. Amacın eylem ilkesi ilk adımda vardı: ulusal gurur. Ulusal gurur yitirmeye yüz tutarsa, siyasal hayat yalpalır, iktisadi yapı çöker, eğitim kısır hedeflere takılı kalır, kültür içselleştirmelerden yoksun kalır ve dışta, seyirlik nesnelere haline gelir. Atatürk temel ilkeyi koymuştu. Önce, Nutuk'dan, onun üslubunu tam veren ve bugün kullanmadığımız

Uluğ NUTKU

kelimeler olsa da, anlayıp ezberlenmesi gereken bir parça aktarıyorum. Sonra aynı cümleleri Türk Tarih Kurumunun, gençlerimizin bugünkü dilde daha kolay anlamalarını sağlamak için yaptığı değişikliklerle sunuyorum.

"Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklal-i tamme malikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, istiklalden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez."

"Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönenci olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye geçemez."

Atatürk'ün konuşmalarında, onun içtenliğini apaçık gösteren şiir yönü üzerinde gereğince durulmadı. İlk cümlesinde bugünün, ulusun en büyük bayramı olduğunu söylemişti. Son cümlesinde dilekte bulunuyor. Bu dileği, 'Cumhuriyeti her yıl ya da her on yılda mutlulukla kutlayın' ya da buna benzer düz bir ifadeyle söylemiyor. Şöyle söylüyor: " Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını daha büyük şereflerle, saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamayı gönülden dilerim." Ebediyete akıp giden her on sene, kavramlara sığmayan şiirsel bir anlatımdır. Bunu, "benim naçiz vücudum" tasviriyle birlikte okuyabiliriz: "Benim naçiz vücudum elbette bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."

Cumhuriyet bayramı, benliğine kavuşan ulusun ve onun kökleri tertemiz dilinin; toprak altından çıkarılan eski kültürlerimizin; toprak üstünde gördüğümüz, aralarında dolaştığımız ama yeterince farkına varılmamış yakın zaman kültürlerimizin; birbirine seslenen halk türkülerinin, ayak uyduran halk oyunlarının, danslarının; çok-sesliliğe duyarlı müziğin; derinleşen ve renkleri canlanan resimin; insanın yaratıcılığını kendisine tanıtan felsefenin; doğayı engel olarak görmeyen, ona saygı duyan bilimin; vicdanı inancıyla başbaşa bırakan laik hukukun, laik eğitimin biraraya geldiği ve anlam birliği kazandığı en büyük başarının bayramıdır. Türkiye Cumhuriyeti, bizim için "atinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi" nasıl doğmuşsa, henüz karanlıkta yolunu yordamını bulamamış komşu halklar için, komşulara komşu halklar için ve nihayet, belki çok uzun mücadelelerden sonra kurulacak olan dünya cumhuriyeti için yüce örnektir. O zaman geldiğinde, bizim için olduğu gibi, cihan için sulhu kuracak bu cumhuriyet, ebediyete akıp giden yüzyıllar boyunca kutlanacaktır.